

Отже, початок Другої світової війни територія Тернопілля відчула в перші ж дні – у краї змінилася влада. Наші земляки по-різному, залежно від національних і соціальних позицій, реагували на вступ Червоної Армії на Західну Україну 17 вересня 1939 р. У 1941 р. Тернопільська область однією з перших прийняла на себе удар фашистських армій. Упродовж останніх днів червня й початку липня німецькі війська окупували все Тернопілля. У русі опору населення краю фашистському режимові було дві течії – радянський партизанський рух та діяльність ОУН-УПА. У квітні 1944 р. Тернопільщина була звільнена від німецько-фашистських загарбників.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Баб'як З. Тернопіль / З. Баб'як // Лікарі Тернопільщини. Хронологія імен та фактів ; за ред. проф. О. Голяченка. – Тернопіль : Лілея, 1996. – С. 7–19.
2. Бармак М. В. Наш край – Тернопільщина (на допомогу вчителю та учням) / М. В. Бармак, О. Я. Бармак. – Тернопіль : Астон, 1998.
3. Бойцун Л. Тернопіль у плині літ. Історико-краєзнавчі замальовки / Любомира Бойцун. – Тернопіль : Джура, 2003. – 392 с.
4. Бойчук Є. Монастирищина / Є. Бойчук // Лікарі Тернопільщини. Хронологія імен та фактів ; за ред. проф. О. Голяченка. – Тернопіль : Лілея, 1996. – С. 75–85.
5. Тернопіль/Tarnopol: історія міста / Олег Гаврилюк, Ігор Крочак, Володимир Окаринський, Олександр Петровський. – Тернопіль: Ас-тон, 2010. – 216 с. ; іл. 11.
6. Гуцал П. Адміністративно-територіальний поділ Тернопільщини / П. Гуцал // Терноп. енцикл. слов. – Тернопіль : ВПК «Збруч», 2004. – Т. 1.
7. Гуцал П. Тернопільщина: адміністративно-територіальний поділ від Х до ХХ століть / П. Гуцал // Тернопілля'96 : Регіональний річник. – Тернопіль : Збруч, 1996. – С. 154–160.
8. Державний архів Тернопільської області, ф. 33, оп. 1, од. зб. 452.
9. Дуда І. Тернопіль. 1540–1944. Історико-краєзнавча хроніка. Ч. I / І. М. Дуда. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2010. – 296 с.
10. Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область / Інститут історії Академії наук УРСР. – К., 1973. – С. 88.
11. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби. 1929–1955. – Видання ЗЧ ОУН, 1955.
12. Паскар М. Бережанщина / М. Паскар // Лікарі Тернопільщини. Хронологія імен та фактів ; під ред. проф. О. Голяченка. – Тернопіль : Лілея, 1996. – С. 34–42.
13. Семенів О. Є. Тернопіль у вогні / Хроніка подій весни 1944 року / О. Є. Семенів. – Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2011. – 192 с. ; іл.

Володимир Старка

### Нацистський окупаційний режим у східногалицькому селі 1941–1944 рр.

У повідомленні йдеться про розкриття особливостей нацистського окупаційного режиму в селах Східної Галичини, що призвів до значного матеріального зубожіння селян, а в окремих районах і до голоду. На основі архівних матеріалів, опублікованих документів, спогадів очевидців проаналізовано заходи, направлені на формування окупаційної адміністрації, дії, спрямовані на попередження нищення державного майна та врожаїв, систему оподаткування населення, методи вербування селян до примусової праці на користь Рейху. Відображено чинники, що сприяли наростанню селянського пасивного й активного руху Опору нацистській окупаційній політиці.

**Ключові слова:** східногалицьке село, нацистський окупаційний режим, рух Опору, репресивна система, внутрішня політика, селянство.

**Владимир Старка. Нацистский оккупационный режим в восточногалицком селе 1941–1944 гг.** В докладе идет речь о раскрытии особенностей нацистского оккупационного режима в селах Восточной Галичины, что привело к значительному обеднению крестьян, а в отдельных районах и к голоду. На основе архивных материалов, обнародованных документов, воспоминаний свидетелей анализируются действия, направленные на формирование оккупационной администрации, на предотвращение уничтожения государственного имущества.

тва и урожая, налоговая система, методы вербовки крестьян к принудительной работе в пользу Рейха. Отображено возрастание крестьянского пассивного и активного движения Сопrotивления нацистской оккупационной политике.

**Ключевые слова:** восточногалицкое село, нацистский оккупационный режим, движение Сопrotивления, репрессивная система, внутренняя политика, крестьянство.

**Starka Volodymyr. The Nazi Occupation Regime in Shidnohalytskomu Village of 1941–1944.** The article deals with report about peculiarities of nazi occupation regime in the villages of East Halychyna, that caused a considerable financial impoverishment of the peasants, and resulted in famine in some areas. The measures aimed at formation of occupation administration, actions considering state property and harvest destruction, system of population's taxation, methods of peasants' recruitment to forced work for the Reich's welfare are analyzed in accordance with archive materials, published documents and recollections of the witnesses. Factors that facilitated peasants' passive and active Resistance movement to the occupation policy are disclosed.

**Key words:** East Galychyna village, Nazi occupation regime, Resistance movement, repressive system, home politics, peasantry.

Досліджувана проблема є надзвичайно актуальною та корисною для сучасного осмислення й розуміння тогочасних соціально-економічних, суспільно-політичних і культурно-релігійних процесів, що відбувалися в східногалицькому селі упродовж червня 1941 – липня 1944 рр.

Загалом Східна Галичина належить до тих українських земель, котрі за доволі короткий час пережили зміну двох тоталітарних систем. Чи не найбільші випробування лягли на плечі галицького селянства, котре демонструвало дивовижні можливості виживання в нелюдських умовах.

Потрібно зазначити, що аграрне питання в Україні завжди виступало важливим чинником суспільно-політичного життя, особливо в малоземельній, проте густо населеній Східній Галичині. Адже працюючи на прабатьківській землі, наш селянин, як правило, не був її власником, натомість плодами його праці завжди користувалися іноземці. Невирішеність питань землекористування у Східній Галичині на початку ХХ ст. породило низку соціальних конфліктів. Так, у 1930-х роках у результаті аграрних реформ Польської держави у Східній Галичині, українські селяни змушені були виїжджати на заробітки за кордон, а ті, що залишалися, боролися за землю з так званими польськими «осадниками».

Не виправдалися надії українських селян на вирішення земельного питання з приходом на цю територію Радянської влади восени 1939 р., котра, попри задекларовані гасла розподілу поміщицької землі на користь селян, створювала великотоварні господарства, забираючи в селян і ті клаптики, що вони викупили в польських колоністів за часів Польської держави.

Із початком німецько-радянської війни галицькі селяни певні надії покладали на «нову» німецьку адміністрацію, котра декларувала ідею розподілу землі у власність селян. Проте подальше життя показало, що піднімецька дійсність нічим не відрізнялася від радянського світлого майбутнього.

Досліджувана проблематика характеризується новизною через низку аспектів. По-перше, вплив нацистського окупаційного режиму розкривається на прикладі окремо взятого соціального прошарку – селянства; по-друге, опрацьовані архівні матеріали дають змогу оцінити тотальний вплив окупаційної адміністрації на життя селян; по-третє, насильницькі дії нацистської влади привели до зростання протестних настроїв, а також збільшення популярності в середовищі селян українського національного підпілля, що вбачалося місцевим населенням єдиним захисником від сваволі загарбників.

Мета публікації ґрунтується на тому, щоб дослідити значення й вплив аграрної політики німецьких окупантів на поширення антиокупаційних настроїв у Східній Галичині в цілому й підтримці місцевим населенням учасників підпільної боротьби зокрема. Основні завдання статті зумовлені аналізом різноманітних архівних документів, спогадів очевидців, характеристикою механізму діяльності органів влади щодо економічного визиску окупованих земель, методами впливу на громадськість, використання адміністративного впливу тоталітарної держави в боротьбі зі спробами активного чи пасивного опору, визначенням чинників, які сприяли активізації антиокупаційних настроїв селян та підтримці селянами учасників руху Опору.

**Об'єкт дослідження** – суспільно-політичні, соціально-економічні процеси, що відбувалися на території Східної Галичини в час її окупації нацистськими військами.

**Предмет** дослідження – вплив запровадженої німецькою адміністрацією на окупованій території Східної Галичини системи землеволодіння, особливостей встановлення та збору натуральних податків на поширення руху Опору.

Джерелами цього дослідження слугують матеріали державних архівів Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей [18; 29; 30].

Хронологічні рамки статті охоплюють період нацистської окупації території Східної Галичини упродовж червня 1941-го – вересня 1944 р.

Очевидно, що обсяг цієї статті не вичерпує всіх аспектів нацистської окупаційної політики в східногалицькому селі упродовж 1941–1944 рр. Однак автор уважав за необхідне зосередити увагу саме на означеній проблематиці, дослідити механізми дій окупаційної адміністрації, що в кінцевому результаті привели до наростання антиокупаційного руху Опору.

Окремі аспекти поставленої проблеми в радянській та сучасній українській історіографії розглядаються переважно в контексті досліджень німецької окупаційної політики на території України [3–5]. Серед досліджень, присвячених цій тематиці, потрібно виокремити дослідження А. Боляновського [6–8]. Частково проблематику статті розкрито в монографіях А. Русначенка та Ю. Киричука [9–10].

Вступ німецьких військ на територію Східної Галичини значна частина українського селянства зустріла з надією на покращення свого становища. У пам'яті старшого покоління зберігалися спогади про «старі австрійські часи», котрі, на думку селян, були благополучнішими порівняно з пізнішими польськими та радянськими. Подібним настроєм сприяли німецькі агітаційні звернення в червні 1941 р., у яких, зокрема, зазначалося: «Українці. Ви будете рівні й вільні в сім'ї європейських народів» [10, 10]. Крім того, в середовищі селян хтось пустив чутку, що за допомогою німців буде відновлено українську державність, припиняться репресії стосовно мирного населення, зміниться форма власності, в тому числі на землю [10, 10; 12, арк. 3].

Крім того, селяни в перші дні війни приносили німецьким солдатам молоко, яйця, інші продукти, як свідчив один із німецьких офіцерів: «безкоштовно і цілком добровільно» [5, 520].

Проте, такий гуманізм українських селян, мав цілком прагматичну мету. На зустрічах із новою владою селяни почали вимагати розпуску радянських колгоспів та розпаювання земель останніх. Крім того, представники церковних кіл також поставили питання про повернення земельних наділів, конфіскованих радянською владою і переданих у користування селянам. Зокрема, за повернення церковних земель виступав митрополит УГКЦ А. Шептицький [9, 21].

Такий стан справ дещо спантеличив німецьку окупаційну адміністрацію, і можливо дочасно примусив її розкрити свої наміри. Адже та аграрна політика, яку запровадила німецька окупаційна влада в Східній Галичині влітку 1941 р., доволі швидко розвіяла ілюзії селян стосовно «добрих» німців і проявилася в наступних аспектах.

Попри задеклароване гасло ліквідувати в дистрикті Галичина пережитки радянського режиму, німецька окупаційна влада не тільки зберегла створені радянською владою колгоспи та радгоспи, а й створила на їхній базі великотоварні господарства (т. зв. «Лігенншафти») [8, 189]. Водночас, враховуючи специфіку аграрного господарства східної Галичини, де поряд із колгоспами існували й дрібні приватні господарства, нова влада їх не заборонила, але поставила умову, що селяни можуть тримати власне господарство за умови роботи в лігеншафті та сплати податків із власного господарства. Ситуація в селі нагадувала часи панщини в найяскравішому її прояві. Адже селяни вдень працювали в державному господарстві, а вночі обробляли власні наділи, за які мали сплатити ще й чималий податок [10, 28].

Подібна ситуація змусила Генерал-губернатора Ганса Франка нагадати місцевим керівникам, що: «не можна вбивати корову, яку ти хочеш доїти» [8, 188].

Це було своєрідним продовженням нацистської політики, про яку в своєму щоденнику генерал-губернатор Г. Франк записав: «Поляків та українців треба максимально використати для потреб війни, а після перемоги і з тих, і інших зробимо січене м'ясо» [12, 2].

За губернаторства К. Ляша в Галичині не було здійснено кроків із проведення аграрної реформи, і земля не була передана селянам у приватну власність, а в кращому випадку лише для тимчасового користування, що не сприяло позитивному ставленню селян до окупаційної влади. Тому для налагодження більш теплих відносин із селянами, але насамперед для збільшення кількості виробленої сільськогосподарської продукції, новий губернатор О. Вехтер запропонував проект надання землі в

приватну власність селянам. Ці плани викликали негативну реакцію у вищого німецького керівництва.

Щоб стимулювати здачу селянами продовольчого податку, німецька окупаційна адміністрація в Галичині встановила за здану сільськогосподарську продукцію певну державну ціну. Це мало створити видимість, що продукти не конфісковуються, а викуповуються. Проте ціна була настільки мізерною, що селяни за отримані кошти майже нічого не могли придбати для себе. Крім того, купувати товари першої необхідності селяни могли лише за наявності виданого окупаційною владою спеціального талону, що підтверджував виконання ними норм сільськогосподарського податку.

Під час керівництва губернатора Карла Ляша в дистрикті впродовж серпня 1941-го – січня 1942 р. було запроваджено грабіжницьку систему продовольчих податків. Зокрема, у с. Черче на Станіславщині окупанти конфісковували в селян зерно, розбивали жорна. З однієї корови вимагали здавати податку 600 кг молока в рік. У тих, хто не йшов на роботу до лігеншафту, вибивали вікна, забирали одяг із хати [13, арк. 2]. У селах Тернопільщини в перші місяці окупації було заборонено різати свиней та худобу, молоти зерно. Більше того, було закрито всі водяні млини, людей карали за користування жорнами. У м. Бурштин Станіславського повіту нацисти на початку окупації підірвали млин, а в с. Рудники Снятинського району на Станіславщині окупанти закрили два млини, заборонили селянам продавати зерно на базарі [14, 159, 541].

Подібні дії окупаційної адміністрації знайшли відображення в народному фольклорі. Зокрема, в пісні, яка в 1941 р. поширювалася в с. Гермаківка на Тернопільщині, були такі слова: «...наказ строго – жорна здай..., лядвїрт грубий за жорна вибив зуби..., поховали люди жорна... тільки мелять, як ніч чорна» [15, 67]. Незадоволення селян аграрною політикою нацистів проявилось в актах саботажу здачі продовольчих податків. На це, зокрема, 15 серпня 1941 р. староста Рава-Руського окружного староства Гагер скаржився губернатору Ляшу. Він повідомив, що через великий розмір податків селяни відмовляються виконувати наказ німецьких органів влади про здачу «контингентів» [16, арк. 22].

Збір продуктового податку, який збігся з неврожаєм, спричинив на початку 1942 р. у багатьох селах та містечках Прикарпаття і Карпат випадки масового недоїдання та голоду [8, 193]. Зокрема, особливо важким було становище мешканців Верховинщини, Надвірнянщини та інших гірських місцевостей, де населення залишилося не лише без зерна, а напередодні весни 1942 р. вичерпалися запаси картоплі і в їжу використовували кропиву, підбіл, молочай та інші види трав [1, 59]. Незважаючи на заходи із запобігання поширенню голоду з боку Українського допомогового комітету, голод тривав. Такі факти зафіксовані навесні 1943 р. у Городку, Карачиніві, Мшані, Мостиськах. Про випадки голодування у Львові йшлося в листі жителів міста до губернатора дистрикту Галичина: «Ми і наші діти голодні. Зробіть щось для нас. Жителі Львова благають їсти. Ми не одержуємо ні молока, ні м'яса. Хліба одержуємо зовсім мало, і він дуже поганий. Пайок дуже мізерний. Ми брудні, нема чим помитися, нема мила. То ви, культуртрегери? Але ми бачимо м'ясо, ковбасу, борошно, масло, овочі, білий хліб і все інше, тільки воно для німців. Ми будемо кричати на весь світ. Люди ходять як тіні. Народ гине» [17, 48]. Крім того, факти голоду на території Львівщини зафіксовані в селах Звенигород Пустомитівського району, де внаслідок голоду загинуло 50 чоловік [14, 590], Підгірці [14, 141], Пониква [14, 151].

Голод змусив жителів названих сіл шукати виходу із ситуації. Люди йшли на територію сусідньої Тернопільської області, міняти господарські речі на продукти. Проте по дорозі додому їх чекала велика несподіванка. Коли вони поверталися назад через Дністер, місцева поліція забирала продукти, а людей або розстрілювала, або відправляла на примусову роботу до Німеччини [14, 598; 18, арк. 2, 22; 1, 59].

Такі дії окупаційної влади йшли в розріз із проголошеним офіційним курсом. Адже у відозві до населення Станіславського краю окружного староства Асбаха наприкінці 1941 р., зокрема, зазначалося: «Через повені лишилося багато родин без даху на головою. Багато втратило своє майно, багато худоби потопилося. Окружне староство зарадило більшій нужді, роздаючи живність, одяг та грошову поміч». Крім того, окружний староста закликав усіх мешканців округу надавати грошову допомогу потерпілим, для чого в місцевому державному банку навіть відкрили спеціальний рахунок [19, 5].

Серед місцевого населення зростало незадоволення окупаційною політикою. Дії нацистської адміністрації справляли гнітюче враження на настрої місцевого населення, яке пов'язувало з

приходом німців свої сподівання на відновлення української державності. Ці настрої відображають спогади У. Самчука, де, зокрема, описано таке: «Наближається перша зима цієї війни, настрої понурий, невизначний... вже не було сліду захоплення «визволенням», розмови виключно про контингенти, замкнені млини, чотириста грамів зерна на душу і вмираючих полонених. *Наростає опір* – понурий і тяжкий, сильно пахло підземною силою» [20, 92].

Погіршення військового становища Третього рейху після поразки німецьких військ під Сталінградом зробило актуальним проект надання селянам Східної Європи ґрунтів у приватну власність для повернення їхніх симпатій. Отримавши такі відомості, губернатор Галичини О. Вехтер на початку березня 1943 р. вдруге запропонував вищому німецькому керівництву надати землю галицьким селянам у приватну власність. Г. Гімmlер, що опікувався цим питанням, дав згоду на втілення проекту, проте умовою надання землі у власність селянина, стала повна здача всіх контингентів. В остаточному підсумку, розпорядженням від 24 квітня 1943 р. генерального губернатора Г. Франка на території Галичини було відновлено приватну власність на землю, націоналізовану радянською владою [21, 191]. Слідом за цим розпорядженням губернатор О. Вехтер у серпні 1943 р. видав інструкцію про прискорення реприватизації землі (хоч раніше вона була оголошена власністю фашистської Німеччини). Відповідно до цієї інструкції українські селяни могли повернути землі, що їм належали до націоналізації радянською владою. У регіональних газетах із цього приводу зазначалося: «Власники нерухомості, що забрали більшовики, набувають знову права власності. Повертаються права власності ґрунтів» [22, 7]. Проте ці заходи не були реалізовані на місцях, а тому не посилили прихильності місцевого населення до окупантів [6, 234; 17, 64]. Зокрема, галицькі селяни на той час уже добре зрозуміли особливості окупаційної політики нацистів. Ось як про це згадував селянин Іван Потирай із с. Олесько Олеського району Львівської області: «Працювали ми на землі, але не ми були її господарями останніх три роки. Оралі, сіяли, косили й молотили хліб селяни, але поїдали його німці» [23, 156]. Попри проголошені гасла, німецька окупаційна адміністрація посилювала економічну експлуатацію селян.

Так, з усієї виробленої у своїх господарствах продукції селяни Галичини могли зберігати для власного вжитку та продавати за встановленими окупаційною владою цінами лише те, що залишалося після здачі контингентів. Це стосувалося і аграрної, і тваринної продукції. Розпорядженням Центральної станиці дистрикту Галичина від 29 серпня 1942 р. до здачі контингенту мешканцям сіл Галичини заборонялося продавати птицю, яйця та мед [24, арк. 125].

У місцевій пресі було присвячено низку статей боротьбі з торгівлею продуктами на базарі. Так, у газеті «Рогатинське Слово» у статті «Таким не місце в чесній громаді» йшлося про те, що «Німеччина подала нам допомогу, звільнила від більшовиків». А окремі «людці» своїми вибриками дезорганізують працю і каламутять воду. Тишком-нишком несуть до міста масло, молоко та ін. продукти і продають усе жидам. Усе молоко для продажу має нестися до молочної, а не на базар [25, 2].

Окупаційна адміністрація задачу селянами контингентів стимулювала пропагандистськими плакатами із закликами: «Твоя зброя проти більшовизму – здати контингент» [8, 190].

Коли перестали спрацьовувати премії та агітаційні заклики, у хід пішли каральні заходи окупаційної адміністрації. У місцевій пресі з'явилися короткі статті такого змісту: «Контингент мусить бути зданий – добровільно, чи примусово. Це гола правда, але на те нема ради» [26, 1]. Той, хто не виконував контингентів, оголошувався саботажником, підлягав великому грошовому штрафу, конфіскації зерна та реманенту, а в окремих випадках відправленню до таборів примусової праці [24, арк. 20]. На початку жовтня 1941 р. 48 робітників лігншафту с. Улашківці Чортківського району Тернопільської області було страчено за відмову виконувати розпорядження окупаційних властей [27, 78].

11 липня 1942 р. за розпорядженням Генерал-губернатора Г. Франка про «охорону жнив» у дистрикті Галичина на час збору урожаю від 1 серпня до 1 листопада 1942 р. у селах було запроваджено надзвичайний стан. Відповідно до цієї постанови німецькі спеціальні суди отримували право страчувати кожного, хто спеціально псував або нищив сільськогосподарські та фуражні продукти, не виконував або шкодив іншим виконувати контингенти [8, 191]. Хто під час посівної кампанії ухилився від спільної праці або не допоможе сусіду, або це робить зі злої волі, є шкідником і буде покараний щонайменше конфіскатом коней та господарського інвентаря. Окупанти вимагали навіть орати і засівати межі.

Із 15 березня 1943 р. тим особам, які тримали корів, потрібно вже було здавати 800 кг молока в рік, якщо є теля – 500 кг, за умови, що жирність молока не менша за 2,7 %. Якщо жирність молока менша, то окупанти забирали корову на заріз [28, 4].

Окупанти жорстоко карали галицьких селян за невиконання продовольчого податку. Так, у с. Отиня на Станіславщині в 1943 р. за саботаж обліку худоби було конфісковано всіх тварин у мешканців вул. Загребелля, а кількох селян покарали [29, арк. 1]. У с. Черче в місцевого селянина забрали корову лише за те, що його син сховався від примусового вивезення до Німеччини. У тих селян, що не здавали молока, а мали корову, її конфісковували і не давали змоги купувати іншої [30, арк. 3].

Окрім системи економічного визиску, окупаційна адміністрація в Східній Галичині проводила активну роботу із залучення молодих людей до примусової праці на території Німеччини.

Окупанти встановили квоту на вивезення робочої сили. Так, у травні 1942 р. видано розпорядження Ф. Заукеля, згідно з яким вивезенню підлягало 10 % загальної кількості мешканців певного населеного пункту. За ухилення від виїзду до Німеччини нацисти вдавалися до терористичних заходів, включно зі спаленням сіл та захопленням заручників [31, 10].

Так, у с. Олесько Буського району Львівської області навесні 1942 р. окупанти зігнали в центр села всіх мешканців, крім німеччин і престарілих. Із цієї групи відділили чоловіків і забрали на примусову роботу до Німеччини [32, 198]. Одна з таких облав відбулася у Львові 20 жовтня 1942 р. Під час цієї тотальної облави, що поширилася на всі установи, житлові квартали, видовищні заклади, ринок, вокзал, у місті виникла страшенна паніка [17, 95].

Окупаційна адміністрація до вербувальних заходів залучала і сільських священиків. Так, у с. Горпині (Львівщина. – В. С.) старший жандарм Ляйтер викликав двох місцевих священиків і «виганьбив їх за те, чому нема хлопців, призначених до виїзду для робіт у Німеччину і під загрозою арештування вислав їх до села, щоб привели тих хлопців». Подібне змусили робити священика с. Батятичі о. І. Артимишина. Натомість священик с. Незнанова Юрій Града відмовився виконувати подібне доручення влади [2, 38].

На початку весни 1943 р. облави на місцеве населення для вивезення до Німеччини сягнули свого апогею, хоча акти насильницького вивезення на роботу до Німеччини траплялися і раніше. Загалом із 1943 р. у дистрикті Галичина спостерігається суттєве зниження вікового цензу осіб, призначених до відправлення на примусові роботи. Якщо до 1943 р. «вербували» молодь до 1926 р. народження, то з 1943 р. мобілізації підлягали підлітки 1927–1928 рр. народження. Унаслідок проведення операції «Сіно» на роботу до Німеччини потрапили діти віком від 10 до 14 років [33, 34].

Поряд з економічним, окупанти посилювали і духовний тиск на місцеве населення. Зокрема, гестапо на Станіславщині заборонило греко-католицькому духовенству виконувати душпастирську діяльність на окупованій території. У квітні 1943 р. цивільна німецька влада з метою інтенсифікації використання примусової праці в сільському господарстві заборонила відправлення богослужінь у святкові дні, які випадали серед тижня. Святковими днями залишено тільки Різдво, Йордан, Великодній і Зелений Понеділки [2, 33].

Яскравим відображенням настроїв місцевого населення є слова з листа голови УГКЦ до Ватикану датованого березнем 1944 р., де серед іншого зазначалося: «Прихід більшовиків, можливо, буде корисним у тому значенні, що він покладе край анархії, яка панує тепер по всій землі» [2, 39].

Підсумовуючи аналіз політики, яку проводила німецька окупаційна адміністрація, можна стверджувати, що Галичині була відведена роль аграрно-сировинного додатку рейху. Окупаційна адміністрація, німецькі установи нещадно експлуатували природні і трудові ресурси краю.

Спроба місцевої німецької адміністрації грати на національних суперечностях українців і поляків не дала очікуваних результатів. Нацистський режим суперечив національно-державним прагненням населення Галичини, не забезпечував йому належних умов для існування.

Невирішеність окупаційною владою національних і соціальних питань у Галичині спричинили появу й поширення тут опозиції у формі українського, польського та прорадянського руху Опору.

#### *Список використаних джерел та літератури*

1. Шкрібляк П. Технологія геноциду / Петро Шкрібляк // Гуцульський календар. – 2012. – № 17 (Спец-вип.). – С. 57–59.

2. Сурмач О. Дні кривавих свастик. Греко-католицька церква в період німецького окупаційного режиму в Україні (1941–1944 рр.) / Сурмач О. – Львів : СПОЛЮМ, 2005. – 176 с.
3. Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої вітчизняної війни радянського Союзу. – К. : Наук. думка, 1984. – 237 с.
4. Німецько-Фашистський окупаційний режим на Україні : зб. док. і матеріалів. – К. : Держполітвидав УРСР, 1963. – 487 с.
5. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. / В. Косик. – Львів ; Париж ; Нью-Йорк : Наук. т-во ім. Шевченка у Львові, 1993. – 658 с.
6. Боляновський А. Національна політика нацистської Німеччини в Галичині у 1941–1944 рр. / А. Боляновський // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. : Історична. – Вип. 32. – Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1997. – С. 226–235.
7. Боляновський А. Політико-правовий статус Галичини в системі окупованих Німеччиною територій: пошук альтернатив нацистської східної політики у 1941–1944 рр. / А. Боляновський // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Вип. 2. – Львів, 1999. – С. 3–14.
8. Боляновський А. Соціальний аспект гітлерівського «Нового Порядку» в Галичині у 1941–1944 роках / А. Боляновський // Вісн. Львів. ун-ту. Серія : Історична. – Вип. 33. – Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1998. – С. 186–194.
9. Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний Рух в Україні й національні Рухи опору в Білорусії, Литві, Естонії у 1940–50-х роках / А. М. Русначенко. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2002. – 519 с.
10. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50 років ХХ століття / Ю. Киричук. – Львів : [б. в.], 2000. – 304 с.
11. Політичні звіти з військової округи Тернопільської області. Серпень–грудень 1943 р. // ЦДАВОУ, ф. 3833, оп. 1, спр. 134, 102 арк.
12. Демкович-Добрянський М. Галичина під німецькою окупацією 1941–1944 років / М. Демкович-Добрянський // Молода Галичина. – 1992. – № 70. – С. 2.
13. Акти Яремчанської районної комісії по розслідуванню звірств німецько-фашистських окупантів, свідчення про шкоду, спричинену окупантами та їх посібниками підприємствам, колгоспам і приватним особам Яремчанського району, списки замучених, розстріляних і забораних в рабство радянських громадян з цього район, список окупантів і їх посібників, що вчинили злочиння на території Яремчанського району // ДАІФО, ф. Р–98. (Станіславський обласний комітет сприяння надзвичайній державній комісії з обліку шкоди і злочинь нанесених німецько-фашистськими окупантами і їх посібниками), оп. 1, спр. 36, арк. 54.
14. Історія міст і сіл УРСР. Івано–Франківської області / гол. ред. П. Т. Тронько. – К. : [б. в.], 1971. – 640 с.
15. Мизак Н. За тебе свята Україно. Південне надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН–УПА : кн. 1 / Н. Мизак. – Чернівці : Буковина, 1998. – 430 с.
16. Статистичні відомості про населення дистрикту Галичина // Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.), ф. Р–24, оп. 2, спр. 256, арк. 22.
17. Коваль М. Історія пам'ятає (кривавий шлях фашистів на Україні) / М. Коваль. – К. : [б. в.], 1965. – 112 с.
18. Акти Коршівської районної комісії по розслідуванню звірств німецько–фашистських окупантів, свідчення про шкоду, спричинену окупантами та їх посібниками підприємствам, колгоспам і приватним особам Коршівського району, списки замучених, розстріляних і забораних в рабство радянських громадян з цього район, список окупантів і їх посібників, що вчинили злочиння на території Коршівського району // ДАІФО, ф. Р–98. (Станіславський обласний комітет сприяння надзвичайній державній комісії з обліку шкоди і злочинь нанесених німецько-фашистськими окупантами і їх посібниками), оп. 1, спр. 20, 83 арк.
19. Рогатинське Слово. – Рогатин, 1941. – 6 верес. – № 6. – С. 5.
20. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія : істор. нариси / за заг. ред. д-ра іст. наук С. В. Кульчицького. – К. : Наук. думка, 2005. – 495 с.
21. Боб'юк А. В. Шумських лісах / А. В. Боб'юк. – Ланівці : [б. в.], 1992. – 45 с.
22. Станіславське Слово. – 1943. – 21 листоп. – № 47. – С. 7.
23. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні радянського Союзу 1941–1945 рр. Т. 2 : Радянська Україна в період корінного перелому в ході Великої Вітчизняної війни (листопад 1942 р. – 1943 р.). – К. : [б. в.], 1968. – 517 с.
24. Попередження команд СС і поліції дистрикту про застосування смертної кари за надання допомоги антифашистському підпіллю // Держархів Львівської обл., ф. Р-35, оп. 6, спр. 228, 20 арк.
25. Рогатинське Слово. – 1941. – 13 верес. – № 10. – С. 2.
26. Станіславське Слово. – 1943. – 24 жовт. – № 43. – С. 1.
27. Лівінський М. Навічно у пам'яті / М. Лівінський // Дзвони пам'яті : худож. та док. тв. – Вип. 5 : Книга про трагедію сіл, знищених фашистами на території Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей / упоряд. : М. Ф. Каменюк та ін. – 1990. – 207 с.
28. Тернопільський Голос. – 1943. – 21 берез. – № 12. – С. 1–4.

29. Спогади старих більшовиків. Колишніх членів КПЗУ та інших громадян з історії рідного краю // ДАІФО, ф. Р-1576, оп. 1, спр. 235 (Савчин П. І.), 3 арк.
30. Спогади старих більшовиків. Колишніх членів КПЗУ та інших громадян з історії рідного краю // ДАІФО, ф. Р-1576, оп. 1, спр. 120 (Космич Д. В.), 3 арк.
31. Глушенко Н. В. Аграрна політика Німеччини в Рейхскомісаріаті «Україна» 1941–1944 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01.03.03 / Н. В. Глушенко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 17 с.
32. Історія міст і сіл УРСР. Львівська область. – К. : [б. в.], 1971. – 740 с.
33. Киричук Ю. А. Німецько-фашистська політика депортації в західних областях України / Ю. А. Киричук, В. П. Мороховський // Вісн. львів. ун-ту. Сер. : Історична. – Вип. 26. – Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1990. – С. 30–40.

*Руслана Гончарук*

## **Олика в роки Великої Вітчизняної війни**

У статті розглядається політика німецького окупаційного режиму на прикладі селища Олика Ківерцівського району Волинської області. Значну увагу звернено на голокост, дії руху Опору. Окремим аспектом виділяється перебіг українсько-польського протистояння. Показано наслідки окупаційного режиму.

**Ключові слова:** війна, Олика, окупація, євреї, режим, жертви.

**Гончарук Руслана. Олыка в годы Большой Отечественной войны.** В статье рассматривается политика немецкого оккупационного режима на примере поселка Олыка Киверцовского района Волынской области. Значительное внимание уделяется холокосту, действиям движения Сопротивления. Отдельным аспектом выделяется ход украинско-польского противостояния. Показано последствия оккупации.

**Ключевые слова:** война, Олыка, оккупация, евреи, режим, жертвы.

**Goncharuk Ruslana. Olyka During the Great Patriotic War.** The article deals with the German occupation regime on the example of village Olyka Kivertsi district, Volyn region. Special attention is paid to the Holocaust, Resistance Movement. Another aspect highlighted the progress of the Polish-Ukrainian confrontation. Shown the effects of the occupation regime.

**Key words:** war, Olyka, occupation, Jews, regime, offerings.

Період Великої Вітчизняної війни є одним із дискусійних у вивченні та дослідженні української історії. Останнім часом сторінки військової історії все активніше залучаються до політичної пропаганди, що негативно відбивається на об'єктивності висвітлення складних, суперечливих і не завжди однозначних подій героїчного минулого нашого народу. Саме тому потрібно подати історію такою, якою вона була насправді, без заангажованості та викривлень.

**Актуальність теми полягає в тому, що в дослідженнях подій Великої Вітчизняної війни недостатньо уваги приділено історії окремих населених пунктів. Це, у свою чергу, залишає поза увагою дослідників чималу кількість, на перший погляд, локальних епізодів радянсько-німецького протистояння, без аналізу яких неможливо зрозуміти глибинну суть війни і побачити всі складники великої Перемоги.**

**Метою** дослідження є висвітлення історії селища Олики Ківерцівського району Волинської області в період 1941–1944 рр.

Із початком Великої Вітчизняної війни Олика стала ареною бойових дій, які тривали впродовж п'яти днів. У період із 24 по 26 червня 1941 р. містечко виявилось в епіцентрі великої танкової битви на плацдармі Луцьк – Броди – Рівне – Дубно. Через населений пункт проходили танкісти 9-ї і 19-ї механізованих корпусів під командуванням генералів К. Рокосовського і М. Фекленка [1, 330].

27 червня 1941 року Олику, заповненою великою кількістю танків, що відходили з Личан, кілька годин бомбардувала німецька авіація. У результаті практично вся центральна частина селища була знищена. Загальні втрати склали 404 житлові будівлі [8, 142–143]. Проте, замок і костьоли не постраждали, лише одна з бомб зруйнувала частину огорожі Троїцького костюлу, завдавши незначні пошкодження тильній стороні споруди [23, 116]. Однак, незважаючи на оборонні бої Червоної Армії в суботу 28 червня 1941 р., Олика була окупована німецько-фашистськими загарбниками [12, 64]. Варто зазначити, що полки 19-ї танкової дивізії 4 липня зосередилися східніше Олики, Клевая,